

Les Memòries del Patronat de Redempció de Penes pel Treball

El discurs de la redempció de penes pel treball

En qualitat de “Caudillo por la Gracia de Dios”, com hom podia llegir en les monedes encunyades a partir de 1948, la màxima veu d'autoritat de tot discurs del règim era la del general Franco. Si en el seu moment hom li va atribuir la pròpia idea del setmanari *Redención*, el mateix va passar amb el pretesament innovador discurs de la redempció de penes pel treball. El marc en què encaixava aquest discurs va restar per sempre il·lustrat en una declaració al periodista Manuel Aznar, en 1939, que posteriorment seria citada *ad nauseam*: la que dividia la societat dels vençuts en dues classes ben diferenciades:

“Yo entiendo que hay, en el caso presente de España, dos tipos de delincuentes; los que llamaríamos criminales empedernidos, sin posible redención dentro del orden humano, y los capaces de sincero arrepentimiento, los redimibles, los adaptables a la vida social del patriotismo. En cuanto a los primeros, no deben retornar a la sociedad; que expíen sus culpas alejados de ella, como acontece en todo el mundo con esa clase de criminales. Respecto de los segundos, es obligación nuestra disponer las cosas de suerte que hagamos posible su redención. ¿Cómo? Por medio del trabajo.”¹

Als primers se'ls reservaven els afusellaments o llargues condemnes de presó, el compliment de les quals va sobrepassar en alguns casos els vint anys. Els segons, els *redimibles*, van passar a ser l'objectiu d'una política complexa que cercava el seu doblegament i la submissió als valors del règim, en un procés paral·lel de *desnaturalització* d'aquells altres valors que havien defensat durant l'etapa republicana i que havien afaïçonat la seva identitat. En aquest sentit el discurs franquista era transparent, tal i com apareix reflectit al primer principi de la doctrina de redempció de penes pel treball, imposada a partir de 1938, enmig de la guerra civil:

“El trabajo ejecutado con excelente conducta y rendimiento normal es aceptado como *acto de sumisión y de reparación* que redime un tiempo igual al que se emplea en él, contándose cada día del trabajo por un día de reclusión.”

El discurs de la redempció de penes pretenia ser alhora tradicional i innovador. Tradicional i cristià, com corresponia a un règim autàrquic que es mirava més a si mateix, a una imatge molt particular de la pròpia *història nacional*, que a l'Europa en què aconseguiria d'encaixar-se amb més sort o menys. En darrer terme el concepte remetia al “dogma de la redempció universal i de la gràcia mitjançant la sang de Crist”, i trobava la legitimitat en la doctrina de l'Església Catòlica, aliada estreta del règim. La pretesa

1 Publicada per primera vegada en *El Diario Vasco*, 1 de gener de 1939.

innovació consistia en l'èmfasi en el treball com a "reparació" social, és a dir, compensació del pres o del presoner de guerra a la societat pels crims comesos i les faltes, amb unes adequades dosis de dolor – la "fi aflictiva de la pena"- que es plantejaven com a justes i necessàries.

El règim defugia, per suposat, tota comparació amb l'antic treball penitenciari de caràcter forçat, al qual qualificava d'"inhumà" i que de fet prohibien uns quants convenis internacionals. En aquest sentit el discurs de la redempció de la pena arribava a l'extrem de defensar el "dret al treball" del pres, atès que allò inhumà, en paraules del seu principal teòric, el jesuïta Pérez del Pulgar, hauria estat precisament...

"condenarlo a la inactividad física y mental y no ayudarle en este último terreno a redimir su espíritu por medio de la instrucción y de la persuasión".

El significat d'aquesta frase s'aclareix si tenim en compte que el règim no solament preveia la redempció de pena del pres o del presoner de guerra a través del treball fet a l'interior de les presons, "destinacions" i "tallers", o fora d'elles, a "colònies penitenciàries militaritzades". A partir de novembre de 1940 també es preveia l'anomenada "redempció pel treball intel·lectual", a través de la realització de cursets d'instrucció religiosa i culturals fets a l'interior de la presó sota l'estricta supervisió del capellà, i en el cas de les preses de dones, de la corresponent orde religiosa femenina.

En tot cas els avantatges d'aquest sistema eren múltiples, atès que l'objectiu de càstig i submissió del pres o de la presa es conjuminava amb l'aprofitament econòmic del seu treball i la progressiva solució de l'anomenat "problema penitenciari": l'elevat nombre de reclusos i l'excessiva congestió de les preses franquistes, que generaria des de bon començament greus problemes d'infraestructura, i àdhuc de vigilància. I en els casos que el pres redimit cobrava un salari exigü pel seu treball –el cas dels treballs exteriors a les colònies penitenciàries- ell mateix contribuïa al seu manteniment amb la part que li deduïen, de manera que la plusvàlua beneficiava principalment tant al propi Estat com a les empreses privades concertades.

El Patronat de Redempció de Penes pel Treball.

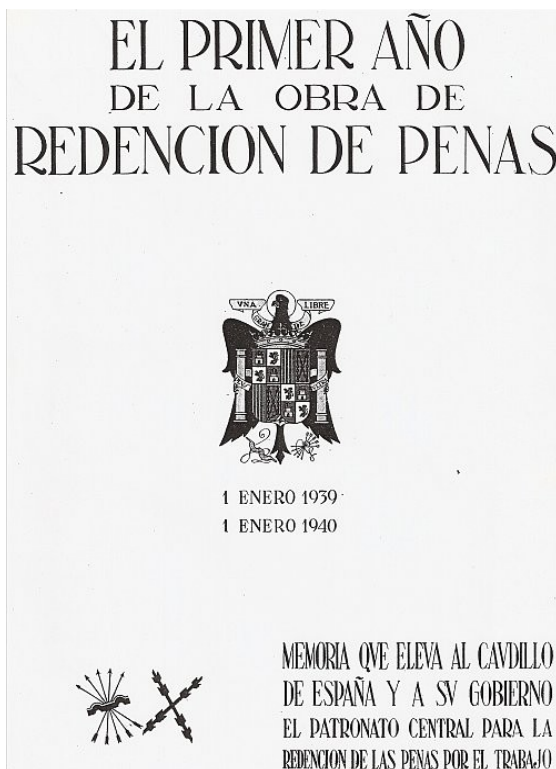
El màxim òrgan gestors del discurs o programa de la redempció de penes va ser el Patronat Central de Redempció de Penes, creat el 1938, que a partir de 1942 fou reformat i va passar a anomenar-se Patronat Central de Nostra Senyora de la Mercè per a la Redempció de Penes pel Treball. Es tractava d'un organisme complex, presidit pel Director General de Presons, però en el qual participaven religiosos i civils d'Acció Catòlica i diverses confraries assistencials, amb la col·laboració d'altres entitats com el Patronat de Protecció a la Dona –creat el 1941 i presidit per Carmen Polo de Franco-, el Servei de Llibertat Vigilada o el Patronat de Sant Pau per a fills de presos i penats.

El seu abast social era enorme, atès que si d'una banda administrava l'aplicació de la doctrina de redempció de pena pel treball a les presons –concessió del "benefici de redempció", aprovació o denegació de sol·licituds de llibertat condicionada als reclusos-, de l'altra desenvolupava una funció important de control dels reclusos alliberats i les seves famílies. L'historiador Ricard Vinyes ha remarcat la importància de les delegacions locals,

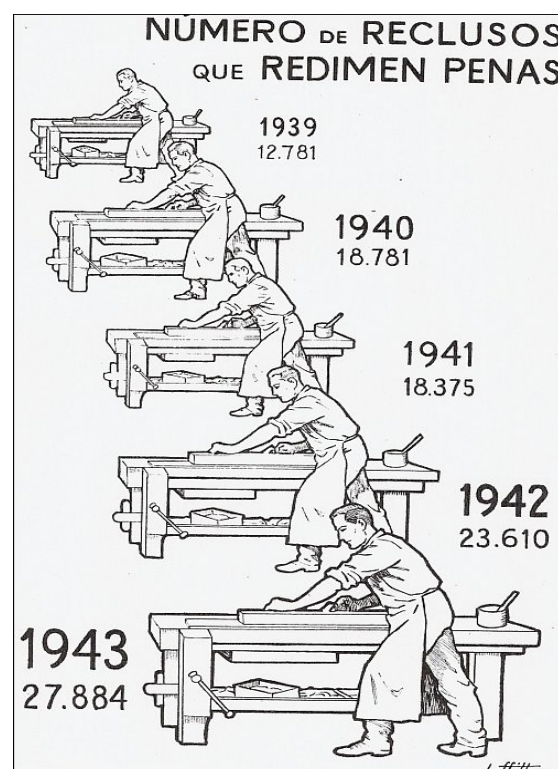
vertaders organismes *cel·lulars* del Patronat, aquells que arribaven fins al darrer racó del territori espanyol². El 1942 les constituïen un delegat del batlle del municipi corresponent, afiliat a Falange, un capellà i una “dona de reconeguda caritat de zel” vinculada generalment a Acció Catòlica. Les delegacions locals miraven de controlar l’entorn familiar de cada pres, i amb aquesta finalitat feien servir, entre més mitjans, la facultat de lliurar a les famílies la part corresponent de l’escàs salari que rebien els reclusos treballadors. Tot plegat il·lustra de manera eloqüent l’extensió de les estructures de l’univers carcerari del règim, que ultrapassava amb escreix l’estricta àmbit dels murs de les presons.

Les Memòries del Patronat

Les memòries d’activitat que el Patronat publicava anualment constitueixen una important font per a l’estudi d’aquest complex mecanisme de control social durant l’etapa franquista. La seva funció era solament propagandística, com ho demostra l’èmfasi en les xifres de reclusos alliberats o treballadors, que no calia que coincidissin forçosament amb la realitat. Resseguint les causes judicials dels reclusos, massa vegades els historiadors han ensopegat amb concessions de llibertat o indults a presos que ja havien mort o que havien estat executats, tal i com si l’oficina desenvolupés un treball exclusivament burocràtic allunyat de la realitat carcerària.

Portada de la primera memòria del Patronat Central de Redempció de Penes pel Treball de 1939. Madrid, 1940.

Nombre de reclusos que redimeixen penes. Memòria del Patronat Central de Nostra Senyora de la Mercè per a la Redempció de Penes pel Treball de 1943. Madrid, 1944.

² Ricard Vinyes, *Irredentas. Las presas políticas y sus hijos en las cárceles franquistas*. Madrid. Temas de Hoy, 2002.

Libertats condicionals atorgades durant l'any 1945. Memòria del Patronat Central de Nostra Senyora de la Mercè per a la Redempció de Penes pel Treball de 1945. Madrid, 1946.

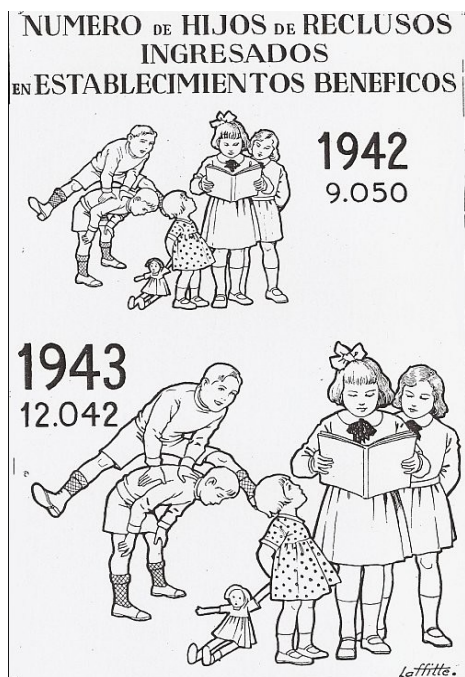
Però les Memòries contenen així mateix informacions certament interessants, com ara el nombre de fills de reclusos acollits en institucions que depenien del Patronat, o la llista de comunitats religioses femenines que treballaven a cada moment en les presons de dones. Un èmfasi especial mereixia la capacitació professional de les recluses en tall, costura i brodat, dins d'allò que hom considerava l'ensenyança cultural de la dona, dirigida pel Patronat.

"Les religioses a les presons". Memòria del Patronat Central de Redempció de Penes pel Treball de 1941. Madrid, 1942.

"Cultura de la dona". Memòria del Patronat Central Redempció de Penes pel Treball de 1945. Madrid, 1946.

|"Nombre de fills de reclusos ingressats en establiments benèfics". Memòria del Patronat Central de Redempció de Penes pel Treball de 1943. Madrid, 1944.

Pel cas de la presó de les Corts, a banda de les fotografies publicades que han estat reproduïdes a l'apartat d'imatges d'aquesta web, és possible de quantificar la població reclusa durant alguns anys determinats, ja que les estadístiques de població penitenciària de cada presó no es publicaven escrupolosament a cada memòria anual. Així, les xifres oficials parlen de 315 preses a les Corts a la darrerria de 1945, dins una tabla reproduïda en la Memòria corresponent. La tabla sembla fiable atès que, pel mateix anys, reconeix sense embuts l'existència de 4.000 reclusas a Venas, la presó de dones més poblada de la història d'Espanya, amb una capacitat originària de 500.

Les estadístiques oficials de les memòries donen per les Corts una població de 125 preses a la darrerria de 1951; 179 en 1953 i 265 en 1954. Les baixes comptabilitzades el 1955, que equivalen a tota la població reclusa, en realitat escamotegen el tancament de la presó i el trasllat de les recluses a un departament especial de la Presó Model masculina, fins a l'obertura de la *presó de la Trinitat*. De fet, la documentació penitenciària de la Presó Model registra la xifra de 263 recluses i 19 infants traslladats des de les Corts al nou pavelló amb data de 31 d'octubre de 1955³.

En les xifres descabdellades per recluses detingues, processades i penades, crida l'atenció la quantitat alta de detingues en 1951 -1.112-, la més elevada de la dècada, que hom podria explicar per la *neteja* general de prostitutes il·legals prèvia a la celebració del Congrés Eucarística de Barcelona l'any següent. Encara en 1953 es van produir 965 altes, entre les quals destacava el pes dels "delictes contra la propietat", per activitats

3 La xifra pertany a la Memòria de l'Inspector de Zona a la Direcció General de Presons de 1955. Sobre l'habilitació com a pavelló de dones de l'antic departament de polítiques anxexionat a la infermeria el 1955, veure Francisco José MARÍN, "Biografia de la Presó Model de Barcelona: 1939-1962, en SOLÉ I SABATÉ, *Història de la presó Model de Barcelona*. Lleida. Pagès Editors, 2000, p. 188.

d'estraperlo.

Les memòries del Patronat permeten, al cap i a la fi, de resseguir l'evolució del treball de redempció de pena a les Corts. El 1948 hi havia un conjunt d'onze recluses redimint pena a la granja-hort, la principal activitat laboral des dels primers anys de presó franquista. El 1950 n'eren tretze, però aqueix mateix any n'eren vint-i-tres que treballaven ja al taller de confecció acabat de crear. El 1951 la xifra de treballadores de l'hort s'havia reduït a tres, mentre que la del taller es mantenia en vint-i-tres. Fins al tancament de la presó, foren aclaparadora majoria les recluses que redimiren pena al taller: vint-cinc el 1952 i vint-i-dues el 1954. Les fotografies corresponents de l'apartat d'imatges, extretes de les Memòries del Patronat, permeten de visualitzar la sala del taller de confecció en les èpoques de més activitat.